

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 2 (P2)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2014

MEMORANDAMO

MATSHWAO: 70

Memorandamo ona, o na le maqephe a 26.

TATAISO HO BATSHWAYI:

- Maemong ao motshwayi a fumanang mohlahlobuwa a arabile dipotso tse ngata ho feta palo e behilweng, motshwayi a tshwaye feela karabo ya pele.
- Haeba mohlahlobuwa a arabile dipotso ka bone ba tsona dithothokisong tseo a ithutileng tsona ho Karolo ya D (ho Puo ya Tlatsetso ya Pele), motshwayi a tshwaye feela dipotso tse pedi tsa pele.
- Maemong ao mohlahlobuwa a nehelaneng ka dikarabo tse pedi, ya pele e fosahetse mme ya bobedi yona e nepahetse, motshwayi a tshwaye karabo ya pele, mme a tlohele e latelang.
- Ha dikarabo di nomorilwe ka tsela e fosahetseng, motshwayi a tshwaye a ipapisitse ka memorandamo.
- Haeba mopeleto o fosahetse hoo o amang moelelo, motshwayi a fosise karabo e jwalo, empa haeba mopeleto o sa ame moelelo karabo e jwalo e tshwauwe e nepahetse.
- *Mofuta wa potso tse telele* (ya moqoqo): Ha bolelele ba moqoqo bo le ka tlase (kgutshwane) ho palo ya mantswe e behilweng, motshwayi a se behe kotlo hobane mohlahlobuwa o se a ntse a ipehile boemong bo bobo. Athe haeba moqoqo o le molelele haholo, motshwayi a tshwaye ho feta moedi wa palo ya mantswe a behilweng ka mantswe a 50 (*mongolo o ngolwang ka ho takalatsa*), mme a se tswela pele ho tshwaya karolo e latelang moo.
- *Mofuta wa dipotso tse kgutshwane*: Haeba mohlahlobuwa a sa sebedisa matshwao a puo a supang qotso (di-a-bulwa-le di-kwalwa) moo a lokelang ho qotsa, motshwayi a se behe kotlo.

Tshebediso ya Puo

Sebopeliso, tlhophiso ya mehopolole le nehelano e nang le neheletsano e momahaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehlo tse sebedisitsweng ka nepo temeng.

Mohlahlobuwa a abelwe matshwao tjena bakeng sa puo:

- Ha mohlahlobuwa a sa hlahisa makgabane/dihlomo/dibetsa ho hang **(0)**, ha a abelwe letshwao ho hang bakeng sa puo.
- Ha mohlahlobuwa a hlahisitse sehlo/osebetsa se le seng **(1)** a abelwe letshwao le le leng **(1)** bakeng sa puo.
- Ha mohlahlobuwa a hlahisitse dihlo/osebetsa tse pedi **(2)** a abelwe matshwao a mabedi **(2)** bakeng sa puo.
- Ha mohlahlobuwa a hlahisitse dihlo/osebetsa tse tharo **(3) kapa ho feta**, a abelwe matshwao a mane **(4)** bakeng sa puo.
- Ha mohlahlobuwa a hlahisitse makgabane a fetang a mararo (3) motshwayi a bale karabo kaofela, mme a bontshe ka letshwao (✓) dintlheng/karabong yohle moo mohlahlobuwa a fositseng teng motshwayi a bontshe ka letshwao **(X)**.

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	6	Dik. =
Puo	4	P:=

Ho elwe hloko hore nehelano e lokela ho hlaliswa sebopehong sa moqoqo, mme sena se bolela hore nehelano e lokela ho ralwa ka tsela ya hore ho be le **selelekela, mmele o bopilweng ka diratswana le qetelo**. Le ha nehelano e radilwe ka tsela ena, moqoqo o tlameha ho hlaliswa ka tsela e supang kgokahano.

Ha motshwayi a se a badile nehelano ya mohlahlobuwa, a abele mohlahlobuwa matshwao. Matshwao a ajwa ka ho lekanyetsa nehelano ya mohlahlobuwa. Motshwayi o lokela ho sebedisa ruburiki e leqephele le latelang bakeng sa ho aba matshwao. Tekanyetso e etswa ka ho beha kapa ho bekga mosebetsi (nehelano) wa mohlahlobuwa ka ho o beha kgatong e itseng (kgato ya 1 ho isa kgatong ya 7) ruburiking. Kgato e nngwe le e nngwe e na le tlhaloso, mme tlhaloso e itshetlehile makgetheng a mabedi e leng dikahare le tshebediso ya puo. Motshwayi a ele hloko hore kgato eo a e kgethileng ha a lekanyetsa, tlhaloso ya yona e lokela ho tsamaellana le mosebetsi (ditaba) wa mohlahlobuwa ya lekanyetswang. Matshwao a bontshitswe qetellong ya kgato e nngwe le e nngwe. Motshwayi a ele hloko hore makgetha ana a mabedi a hokahantswe, mme a lokela ho nkuwa e le ntho e le nngwe (ho ya ka ruburiki) ho lekanyetswa moqoqo wa mohlahlobuwa.

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise senotlolo sena se latelang ho bontsha kabo ya hae ya matshwao:

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	25	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	35	

KAROLO YA A, B LE YA C: RUBRIKI YA HO LEKANYETSA MOFUTA WA POTSO E TELELE (YA MOQOQO) PALENG LE TSHWANTSHISONG – PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

Makgetha a ho lekanyetsa	Kgato ya 7 E babatsehang	Kgato ya 6 Phihlello e kgabane	Kgato ya 5 Phihlello e ntle	Kgato ya 4 Phihlello e mahareng	Kgato ya 3 Phihlello e foofo	Kgato ya 2 Karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
	80%–100%	70%–79%	60%–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
DIKAHARE: - Kutlwisiso ya potso/ sehlooho; botebo ba tshekatsheko ya taba (sehlooho), le kutlwisiso e tebileng ya sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka botebo, dintlha tsohle di utullutswe ka botlalo. - Tshekatsheko ke e babatsehang: o tshehetsa ditaba tsa hae ka dintlha tsa mofuta e fapaneng ho tswa bukeng. - Tshekatsheko ya hae e paka kutlwisiso e tebileng ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka bokgabane, dintlha tsohle di utullutswe ka tekano. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka bokgabane; o nehelana ka dintlha tsa mofuta e fapaneng, mme di tshehetswa ho tswa bukeng. - Tshekatsheko ya hae e paka le ho supa kutlwisiso e kgabane ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahoswa ka tsela e supang kutlwisiso, mme dintlha di utullutswe hantle. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e batlang e anetse; empa tse ding tsa dintlha di haellwa ke sefutho se hlokehang bakeng sa ho matlafatsa moelelo. - Tshekatsheko ya hae e na le bopaki bo itseng bo supang kutlwisiso ya potso le ya mofuta ona wa sengolwa.	- Sehlooho se hlahositswe ka tsela e kgotsofatsang le ha e se dintlha tsohle tse utullutsweng ka botlalo. - Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e batlang e kgotsofatsa; mona le mane ho hlahisitswe dintlha tse ntle bakeng sa ho matlafatsa moelelo. - Dintlha boholo di tsheheditse leha bopaki e se bo kgodisang hakaalo ka nako tsohle; ho bonahala a na le kutlwisiso ya motheo ya sengolwa sena.	- Ho etswa boiteko bo mahareng ba ho hlahosa sehlooho; dikarabo tsa hae ke tse tlwaelehileng feela. - Tshekatsheko e supa kutlwisiso e haellang ya potso; ditaba tsa hae ha di kgodise hakaalo; tshehetso ke e seng kae feela ho tswa sengolweng. - Tshekatsheko ya hae e na le bopaki bo supang a se na kutlwisiso ya motheo ya mofuta ona wa sengolwa mmoho le ya potso.	- Sehlooho se hlahoswa ka tsela e bontshang kutlwisiso e fokolang haholo. - Tshekatsheko e na le kgaello e kgolo; dibakeng tse ding ho na le phetapheto ya dintlha ha tse ding di tswile lekoteng. - Tshekatsheko e bontsha kutlwisiso e sa tebang; mme nqa tse ding ho na le ditlhaloso tse fosahetseng.	- Karabo ya hae e tsamaelana hanyane le potso, leha di sa utlwisisohe kapa di tswile lekoteng. - Tshekatsheko e supa boiteko bo fokolang ba ho araba potso. Dintlha tse seng kae tse nepahetseng ha di a tshehetswa ho tswa sengolweng. - Ho entswe boiteko bo fokolang ba ho araba potso. Tse ding tse mma-lwa tse nepahetseng ha di a tshehetswa ho tswa sengolweng.
MATSHWAO A 25	20–25	17½–19½	15–17	12½–14½	10–12	7½–9½	0–7

Makgetha a ho lekanyetsa	Kgato ya 7 E babatsehang	Kgato ya 6 Phihlello e kgabane	Kgato ya 5 Phihlello e ntle	Kgato ya 4 Phihlello e mahareng	Kgato ya 3 Phihlello e fofo	Kgato ya 2 Karolwana feela	Kgato ya 1 Ha ho phihlello
	80%–100%	70%–79%	60%–69%	50–59%	40–49%	30–39%	0–29%
<p>SEBOPEHO LE PUO:</p> <p>- Sebopeliso, tlhophiso ya mehopolo le nehelano e nang le neheletsano e momohaneng e lebisang tlhalohanyong ya sehlooho mmoho le puo, setaele le sehalo tse sebedisitsweng temeng.</p>	<p>- Sebopeliso se totobatsa kgokahano e babatsehang; tsela eo a tshetlehang dintlha ka yona e paka kutlwisiso e tebileng ya sehlooho.</p> <p>- Selekela le qetelo di bopilwe ka tsela e babatsehang; ditaba di bopilwe ka bohla mme di lebisatshahisong ya moelelo o toma mme o kgodisang.</p> <p>- Tshebediso ya puo, sehalo le setaele di sutsitse, mme di phehisa tlhahisong ya moelelo o nepahetseng.</p>	<p>- Sebopeliso sa moqoqo ke se kgabane; selelekela le qetelo di hlahisitswe ka bokgabane, mme di paka kutlwisiso e anetseng.</p> <p>- Tshekatsheko ke e hlahisitsweng ka bokgabane, mme e tshetswa ka mabaka a utlwahalang ho tswa sengolweng se botsitsweng.</p> <p>- Tshebediso ya puo, sehalo le setaele bohola di hlahella nehelanong di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.</p>	<p>- Sebopeliso sa moqoqo se setle; dintlha tsa hae di a dumellana. Momahano e hlahella selelekeng, qetelong le ditemaneng tse itseng.</p> <p>- Tshekatsheko e hlahisitswe ka tsela e ntle, mme dintlha tsa hae di hlahisitswe ka tsela e utlwisisehang ho tswa sengolweng se botsitsweng.</p> <p>- Tshebediso ya puo, sehalo le setaele bohola di hlahella nehelanong di sebedisitswe ka tsela e nepahetseng.</p>	<p>- Ho na le bopaki bo mahareng bo supang hore sebopeliso sa moqoqo se latetswe ka tshwanelo; Boholo popeho ya ditemana e nepahetse.</p> <p>- Tshekatsheko ya hae e hlahisa kgaello e mahareng tseng sebopeliso sa moqoqo; ho bonahala tlhalohanyo le kgokahano di haella haholo moqoqong wa hae.</p> <p>- Ho hlahella diphoso tse seng kae tsa puo, athe sehalo le setaele di batla di nepahetse.</p> <p>- O haellwa ke tlhalohanyo le kgokahano.</p>	<p>- Sebopeliso se bontsha diphoso tse entsweng moralong; nehelano ya dintlha ha e utlwahale, ha e bope tlhalohanyo. Diratswana di fosahetse.</p> <p>- Tshekatsheko ya hae e hlahisa kgaello e mahareng tseng sebopeliso sa moqoqo; ho bonahala tlhalohanyo le kgokahano di haella haholo moqoqong wa hae.</p> <p>- Diphoso tsa puo di bonahala ka bongata. Tshebediso ya sehalo le setaele ha e a etswa ho tadimilwe maikemisetso.</p>	<p>- Sebopeliso ha se a ralwa ka tshwanelo, mme se nyotobetsa moelelo. Diratswana le tsona ke tse fosahetseng.</p> <p>- Tshekatsheko e hlahiswa ka bofokodi bo bohola. Dintlha di hlahiswa ka tsela e fokolang, mme le ditaba tsa hae ha di na tlhalohanyo ya letho.</p> <p>- Tshebediso ya puo le setaele di hlahella di fosahetse haholo hoo karabelo yohle e fosahalang.</p>	<p>- Ha ho bopaki ba letho bo bontshang hore moqoqo o ngotswe ho tadimilwe sebopeliso. Ha ho diratswana kapa kgokahano.</p> <p>- Ho boima ho ka bona boiteko bo etswang ba ho araba potso tshetshekong ya hae. Karabo ya hae ha o ke ke wa utlwisisa se hlahiswang; ha ho tlhalohanyo ya letho.</p> <p>- Tshebediso ya puo, sehalo le setaele, bohola ba nehelano yohle di hlahella di sebedisitswe ka tsela e fosahetseng haholo.</p>
MATSHWAO A 10	8–10	7–7½	6–6½	5–5½	4–4½	3–3½	0–2½

Qetellong ha motshwayi a se a nehelana ka matshwao a sebedise senotlolo sena se latelang ho bontsha kabo ya hae ya matshwao:

Dintlha tse tadingwang	Matshwao	Senotlolo
Dikahare	25	Dik. =
Sebopeho le Puo	10	S/P =
Matshwao ohle	35	

KAROLO YA A: PADI/NOBELE**POTSO YA 1: MAHLALE A KOPANE LEKWA – DN Katsie****Selelekela**

Ka hara pale nako e bolela mehla eo diketsahalo di etsahalang ka yona. Re ka ba le mehla ya kgale le mehla ya kajeno. Mehla ya kgale e ka ba ya mehleng ya bohoholo, athe ya kajeno e ka ba ya nakong ena ya tswelopele ya sekwalejwale.

Tikoloho yona ke sebaka kapa tulo eo baphetwa ba pale ba phelang ho yona. Ke hona mona moo diketsahalo di etsahallang teng. Tikoloho le nako di a tsamaellana hobane tikoloho ke yona e re tataisang a ho re lemosa mehla ya diketsahalo. Ka tlwaelo tikoloho le nako di lokela ho hlahella tlhekelong ya pale, e le hore babadi ha ba tloha tlhekelong, ba be ba se ba tseba hore pale ke ya mehla efe le hore tikoloho ke ya mofuta ofe.

Nako

Diketsahalo tse hlahiswang paleng ena di supa mehla eo baphetwa ba phelang ho yona. Nako ya diketsahalo paleng ena, e utlwahala e le ya mehleng e tileng pele ho selemo sa 1994 naheng ena ya rona. A mang a mabitso a sebedisitsweng, a nnetefatsa ntlha ena. Ke hona mehleng eo moo porofensi ya Kgauteng, e neng e le karolo ya se neng se tsejwa ka lebitso la Teransefala.

Leha mehla ena ya diketsahalo e utlwahala eka ke ya kgale jwalo, feela ha se ya bokgalekgale ba mehleng ya ditshomo.

Mehleng eo tswelopele ya sekwalejwale, e ne e se e ntse e le teng leha feela sekgahla sa yona, se ne se sa tshwane le sa kajeno.

Tse ding tsa diketsahalo tse nnetefatsang nako paleng ya rona, ke tse kang tse tla latela. Tsela eo baphetwa ba sehlooho ba qhekellanang ka yona, e bontsha mehla ya diketsahalo. Sekgukguni o qhekella ka thipa ya lepolanka e tlotsitsweng ka ferefe. Thipa e ne e le sesebediswa se sehloho sa makeisheneng mehleng eo. Athe Mananyetsa yena, o qhekella ka mahe a dinotshi a tshetsweng ka hara boleke.

Mehleng ena sekgahla sa tswelopele se a fapana porofenseng tsena tse pedi. Foreisetata ho iketlilwe ho sa tsongwana, ho sa lengwa. Athe Teransefala teng bophelo bo batla bo potlakile. Mongodi o re Mananyetsa o ne a iphelela ka ho tsoma le ho lema. Hape re bona batho ba sa le tlasa puso ya marena ditulong tse ding tsa Foreisetata. Morena Ramoroko o ne a na le setjhabana sa hae seo a se etelletseng pele. Teransefala teng ho potlakuwe hobane re bona ditekesi le diterene di se di le teng. Ke tsona tseo ho nkuwang maeto ka tsona.

Tikoloho

Re fumana tikoloho tse pedi paleng ena. Tikoloho ya Teransefala e arolwa ke noka ya Lekwa ho tikoloho ya Foreisetata. Tikolong ya Teransefala diketsahalo di etsahalla motseng wa lekeishene, e leng Pimville. Athe kwana Foreisetata teng diketsahalo di etsahalla metseng ya mahaeng, ha Ramokokwana.

Diketsahalo di ngata tse supang hore tikoloho ya Foreisetata ke ya mahaeng. Bophelo ba teng ha bo a potlaka, bo iketlile.

Re bona Mananyetsa a phela ka ho disa le ho tsoma. Batho ba tikolohong ena ba iphedisa ka ho lema masimo. Ke hona naheng mona moo a ileng a fumana mahe a dinotshi.

Hona tikolohong ena, ho na le dibaka/metse e buswang ke marena. Ha morena Ramoroko, ha Ramokokwana, mme tsena ke dibaka tse fumanwang hona Foreistata haufi le Koppies. Batho ba phelang mona ba hlompha marena.

Metse ya mona e qadikane, ke ka hona baphetwa ba neng ba kgona ho tsamaya sebaka se selelele ho phetha mabaka. Mona maeto ha a nkuwe ka ditekesi empa ka dipere kapa ka la Mohlomi. Ke maeto a malelele a neng a nkuwa ka terene.

Tikolohong ya Teransefala diketsahalo di etsahalla Pimville jwalo ka ha re se re boletse. Mona Pimville ke lekeisheneng, moo ho phelwang ka ho sebetsa. Ke ka hona ho thweng mohatsa Sekgukguni, o ne a sebetsa a le mong ka lapeng. Tikolohong ena maeto a nkuwa ka ditekesi le tsona diterene. Mofuta wa matlo a mona le wona, o a ipolela. Ke matlo a tshwanang, a teteaneng. Athe kwana Koppies re bona hore metse e qaqolohane.

Phethelo

Jwale re a lemoha hore diketsahalo le disebediswa di nnetefatsa mehla ya diketsahalo mmoho le tikoloho terameng ena.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

[35]

KAPA

POTSO YA 2: MAHLALE A KOPANE LEKWA – DN Katsie

2.1	Ke Mananyetsa. ✓	(1)
2.2	O ne a tswa seteisheneng sa tereneng. ✓	(1)
2.3	Ha Ramokokwana. ✓	(1)
2.4	O ne a ile jwaleng/Ha Mmadibelese. ✓	(1)
2.5	Lekgetlo la bobedi. ✓	(1)
2.6	Mananyetsa o ne a ile jwaleng ha Sekgukguni a fihla. ✓ Mmadieketseng a roma Dieketseng ho ya lata Mananyetsa, ho e na le hore a tle le ntatae, a kgutla le molaetsa o tswang ho ntatae o reng Mmadieketseng a mo fe tjhelete lekaseng le ka mora lemati. ✓ Ke hona mona moo Sekgukguni a ileng a utlwa moo tjhelete e patilweng teng mme ha Mmadieketseng a ilo mmatlela jwala, a kena a nka tjhelete a nto ikela. ✓	(3)
2.7	Ha ho ya bohlale ho feta e mong, ✓ ke kahoo ba ileng ba qetella ba arolelane tjhelete ka ho lekana. ✓ Le bona ba ipone hore ba a lekana ka bohlale ke ka hona ba ileng ba nka qeto ya hore ba sebedisane mmoho.	(2)

- 2.8 Ho ile ha qhoma e mahlo mafubedu, ntweng eo Mananyetsa a hlola Sekgukguni ka matla. √√ (2)
- 2.9 Ha a ne a ya Foreistata o ne a se na tjehelele empa ha a kgutla o ne a se a e na le tjehelele. E ne e le mofutsana empa ha a kgutla, e ne e le morui. √√ (2)
- 2.10 Nnete, o ile a palama a ya Pimville ha Sekgukguni, moo ba ileng ba qetella ba arolelane tjehelele eo. √√ (2)
- 2.11 B/Dipuo le diketso tsa bona di senola semelo sa bona. √√ (2)
- 2.12 Tlala le ho hloka ho ba susumeditse ho phela ka bonokwane/ botsotsi/ bokelepane/bokeleme. √√ (2)
- 2.13 Motho ya nang le mamello. √√/ya tshepang ba bang. (2)
- 2.14 Ke ya kantle hobane ke twantshano e totobetseng pakeng tsa baphetwa. √√ (2)
- 2.15 A dumellana le ketsahalo ya ha Mananyetsa a ne a setswe morao ke matona le mofumahadi ba ya mabitleng moo ba neng ba ilo nnetefatsa hore morena o tla fela a bue a le badimong. √√ (2)
- 2.16 Ke dumellana le wona hobane Mananyetsa ha a qeta ho fumana tjehelele o ile a baleha ka yona a sa ntsha Sekgukguni ka lebitleng. √√
- KAPA**
- Ha ke dumellane le wona hobane o ile a qetella a arolelane tjehelele le Sekgukguni. (2)
- 2.17 Ha e kgolwehe, hobane ha motho a hlokahele ha a bue. √√
- KAPA**
- E a kgolweha hobane ba ne ba dumela matleng a dingaka tsa setso.
E le nngwe feela (2)
- 2.18 E fana ka maikutlo a hore bonokwane bo a putsa, hobane ke moo pheletsong ya pale ba arolelana tjehelele ya boshodu. √√ (2)
- 2.19 Ke a mo qenehela √ hobane o ne a phela ka thata ka baka la monna ya sa sebetseng. √√
- KAPA**
- Ha ke mo qenehele √ hobane ha monna a sa sebetse ke boikarabelo ba hae le yena ho bona hore ho a phelwa ka lapeng. √√
E le nngwe feela (3)
- [35]**

KAPA

POTSO YA 3: BOSWEU BA LEHLWA – Sello Moroe**Selelekela**

Ka hara pale nako e bolela mehla eo diketsahalo di etsahalang ka yona. Re ka ba le mehla ya kgale le mehla ya kajeno. Mehla ya kgale e ka ba ya mehleng ya bohoholo, athe ya kajeno e ka ba ya nakong ena ya tswelopele ya sekwalelwale.

Tikoloho yona ke sebaka kapa tulo eo baphetwa ba pale ba phelang ho yona. Ke hona mona moo diketsahalo di etsahallang teng. Tikoloho le nako di a tsamaellana hobane tikoloho ke yona e re tataisang ke ho re lemosa mehla ya diketsahalo. Ka tlwaelo tikoloho le nako di lokela ho hlahella tlhekelong ya pale, e le hore babadi ha ba tloha tlhekelong, ba be ba se ba tseba hore pale ke ya mehla efe le hore tikoloho ke ya mofuta ofe.

Mmele: nako le tikoloho

Nako

Diketsahalo tse hlhiswang paleng ena di supa mehla eo baphetwa ba phelang ho yona. Paleng ena diketsahalo ke tsa mehleng ya kajeno. Mehleng ena ho se ho atile disebediswa tsa kajeno. Bophelo ba baphetwa le bona bo paka hore mehla ke yona ya kajeno. Letsumahole ke tulo eo batho ba teng ba phelang nakong ya tswelopele. Sena se pakwa ke ho bona bana ba kena dikolo ka bongata. Dikolong thuto ho bona ke papadi e monate hobane ba hlodisana ka diphetho tsa dihlahlobo. Ya tswileng bobeding o hlabeha ha bohloko mme o lakatsa ho iphethetsa dihlahlobong tse latelang.

Mehleng ena ho bile ho na le diyunibesiti. Baphetwa ba ntshetsa pele dithuto tsa bona hona diyunibesithing. Lerato le Hlomi ba ile ba ya ithuta yunibesithing moo Hlomi a ileng a fumana thuso ya ditjhelete ho Blacks American Fund Scheme.

Mmino o mamelwang le wona o a netefatsa hore diketsahalo ke tsa mehleng ya kajeno. Hlomi le Lerato ba ne ba mamela mmino wa tswelopele wa sekgowa o akgang ka hare dipina tse kang, Monica. Ena Hlomi o ne a e rata haholo hobane Monica e ne e le lebitso la Lerato la sekgowa.

Letsatsing la mokete wa sekolo, ho ne ho etswa motjeko wa sekwalelwale. Hlomi o ile a hlola tlhodisano ka ho etsa motjeko wa American Jive. Ka tsatsi leo Hlomi o ne a apere diaparo tse ntle, a tjhesitse moriri hantle ka mokgwa wa Manikro a kwana Amerika. Dintlha tsena di bontsha hore Letsumahole e ne e le motse wa tswelopele ya kajeno.

Ditabeng tsa marato a batjha teng, dintho di fetohile le ho feta. Mehleng ya pele taba tsa marato ana, di ne di fella tseleng, hole kwana le hae moo di etsahallang teng. Athe mehleng ena re bona taba tsa marato ana, di amohelwa ka atla tse pedi ke batswadi.

Mme wa Lerato o ile a re o batla ho tseba Hlomi mme ka lebaka leo a mo memela dijong. Ntate wa Lerato le yena o ntse a le moyeng ona wa mohatsae. Re mmona a fa Hlomi dikeletso tse mo tsebisang hore e se e le monna, ha e sa le moshanyana. Ha Lerato a se a ithwetse, o ile a mmotsa hore na o a dumela hore molato ke wa hae.

Mme wa Dineo le yena o ntse a dumellana le taba tsa marato a batjha hobane mohla Hlomi a neng a ile habo Dineo, o ile a botsa Dineo hore mmae o tla reng ha a mmona moo. Dineo o ile a re a se tshwenyeha hobane mmae o a mo rata.

Mekgwa kapa ditlwaelo tsa banana ba Letsumahole, le tsona di a paka hore ba phela mehleng ya kajeno. Banana ba mona ha ba tswafe ho ipherehela bahlankana. Dineo o ne a ipherehela Hlomi, a mo ngolla mangolo a mararo a ba a mo fa le sefaha. Botjha le yena o ile a patalla Hlomi tekasing ha ba ya yunibesithing hobane a ne a batla ho ratana le Hlomi. Ka le leng o bile a ikisa ho yena moo Hlomi a neng a dula teng.

Batho ba motseng ona ke ba tswetseng pele ba balang dikoranta. Ditaba tsa ho tshwarwa ha Firi le Mmadito, di ne di hlahisitswe koranteng ya Sowetan le ya City Press. Athe senepe sa Hlomi le Lerato sona, se ne se hlahisitswe makasineng wa True Love.

Dipalangwang le tsona e ne e le tsa sejwalejwale. Makoloi ho ne ho palangwa boSkyline. Baeti bona ba ne ba eta ka dikhumbi tsa diE20.

Tikoloho

Diketsahalo paleng ena di etsahalla tikolohong ya makeishene. BoHlomi ba kena sekolo se bitswang Molediboho High. Mekete ya teng e tshwarelwa holong ya sekolo. Mohla ho neng ho ketekwa dilemo tse mashome a mane sekolo seo se thehilwe, ho ne ho phuthehile setjhaba mme Ramotse le yena a le teng. Kaha tikoloho ena ke ya mehleng ya sejwalejwale, baeti ba eta ka dikhumbi tsa diE20. Baahi ba motse ona ba sebetsa toropong. Mme wa Hlomi o ne a sebetsa Sale Bank.

Jwalo ka tlwaelo, meaho ya dikereke e a fumaneha motseng ona. Letsatsi la Sontaha e ba lona leo matjhaba a tsholohelang kerekeng ka lona. Ntle ho mona re bona hape ho na le tleliniki motseng ona. Ho totobetse hore tikoloholo ena e fela e le ya makeisheneng e seng ya mahaeng.

Phetelo/qetelo

Ho latela diketsahalo tsa pale ena, ho hlakile hore mongodi o totobaditse nako le tikoloho hantle. Diketsahalo di dumellana le nako mmoho le yona tikoloho.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlalobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki. **[35]**

KAPA

POTSO YA 4: *BOSWEU BA LEHLWA* – Sello Moroe

4.1	Ke a Hlomi. ✓	(1)
4.2	Ho Dineo. ✓	(1)
4.3	Ke sefaha sa molaleng. ✓	(1)
4.4	E ne e tswa ho Dineo. ✓	(1)
4.5	La meriana le dipatlisiso . ✓	(1)
4.6	- O ile a iphumanela mosebetsi o motle sepetlele. ✓ - Bophelo ba lapa labo e bile bo monate bo atlehileng. ✓	(2)

- 4.7 Ba ne ba rata Hlomi[√] ba lakatsa eka a ka nyala baradi ba bona. [√] (2)
- 4.8 Hlomi o ile a kula mme a ba le kगतello ya maikutlo hoo a bileng a iswa sepetlele/Hlomi o ile a ba le bothata ba kelello a ba a iswa sepetlele. [√] (1)
- 4.9 Dineo o ile a nka lengolo butle eka ke ketsahalo ya baesekopong. [√] A le bala a thothomela hanyenyane. [√] Ha a qeta ho a bala, Hlomi o ile a mo rvesa sefaha [√] mme Dineo yena o ile a fa Hlomi lengolo leo yena a kileng a mo ngolla lona kgale. (3)
- 4.10 Ka mora dilemo tse tharo. [√] (1)
- 4.11 C/Ke twantshano e pakeng tsa baphetwa. ^{√√} (2)
- 4.12 Ke nnete, o ile a ikutlwa a thabile a ba a mo tshwara mpeng a bososela. ^{√√} (2)
- 4.13 Ke ho bontsha hore mamello e tswala katleho/ha motho a hloleha lekgetlo la pele ho fumana seo a se batlang, a se ke a nyahama hobane o qetella o se fumane. ^{√√} (2)
- 4.14 Ke motho wa kgotso/ya sa batleng ntwā, o na le lerato hobane o rata Hlomi. ^{√√} (2)
- 4.15 E ne e bua nnete hobane torong Lerato o phonyoha Hlomi, le qetellong ya buka Lerato o phonyoha Hlomi ka lebaka la lefu. (2)
- 4.16
- Ke mehla ya kajeno hobane BoHlomi ba ne ba mamela mmīno wa sejwalejwale wa sekgowa o kang, 'You are my shining star' le 'Monica'.^{√√}
  - Le mofuta wa tantshe e ne e le wa sejwalejwale o bitswang American jive.
  - Ho buuwa ka diyunibesithi e leng dintho tse neng di le siyo mehleng ya kgale.
  - Ho fapana le mehleng ya kgale, mehleng ena (ya pale) ho pepelwa sepetlele.
- E le nngwe feela** (2)
- 4.17 A dumellana le ho mamella ha Hlomi nakong eo Lerato a neng a qeaqea ho mo dumela, mme ba ile ba qetella ba ratana ka lebaka le mamello. Ho se lahle tshepo ha Dineo nakong eo Hlomi a ntseng a ratana le Lerato ho mo tswetse molemo hobane o qetelletse a nyalana le Hlomi. ^{√√} (2)
- E le nngwe feela**
- 4.18 E, e ya kgotweha hobane ke diketso tse ntseng di etswa le ke batjha ba kajeno. ^{√√}
- KAPA**
- Ha e kgotwehe hobane ha o le ngwana wa ngwanana ha ho bonolo ho ipherehela mohlankana. (2)

- 4.19 -Ha ke dumele hobane lerato leo e tla be e se la nnete, ke la nakwana. √√
-E, ke dumellana le yona hobane motho ha rata kgarebe a ka etsa maqheka ohle hore a ikgapele yeno.

E le nngwe feela

(2)

- 4.20 E etsa hore ke mo utlwele bohloko √ hobane ho sitisa ho tswela pele ha hae ka dithuto. √√
E etsa hore ke se mo genehele hobane ngwana wa sekolo ha a tshwanela ho ima pele a qeta dithuto tsa hae.

(3)
[35]

KAPA

POTSO YA 5: *SEHLEKEHLEKE SA DEIDRO – VT Masima*

Selelekela

Ka hara pale nako e bolela mehla eo diketsahalo di etsahalang ka yona. Re ka ba le mehla ya kgale le mehla ya kajeno. Mehla ya kgale e ka ba ya mehleng ya bohoholo, athe ya kajeno e ka ba ya nakong ena ya tswelopele kapa sekwalejwale.

Tikoloho yona ke sebaka kapa tulo eo baphetwa ba pale ba phelang ho yona. Ke hona mona moo diketsahalo di etsahallang teng. Tikoloho le nako di a tsamaellana hobane tikoloho ke yona e re tataisang ke ho re lemosa mehla ya diketsahalo. Ka tlwaelo tikoloho le nako di lokela ho hlahella tlhekelong ya pale, e le hore babadi ha ba tloha tlhekelong, ba be ba se ba tseba hore pale ke ya mehla efe le hore tikoloho ke ya mofuta ofe.

Mmele: nako

Nako

Diketsahalo tse hlhiswang paleng ena di supa mehla eo baphetwa ba phelang ho yona.

Paleng ena diketsahalo ke tsa mehleng ya kajeno, moo re bonang thekenoloji e nolofaditse bophelo. Ha re makale he ha tlhahisong ya pale, re fumana Chikano a potoloha sehlekehleke ka helikopotara. Ha a theoha helikopotareng, o ile a iphumana a se a dikanyeditswe ke difonthwane tse jereng merathatha ya dithunya mme a tlameha ho phethisa seo a neng a se laelwa.

Kopanong ya mobishopo Biala le 'baruti', mobishopo o ile a bolaya monna e mong wa Botswana, ka 'sethunya' se hlatsang metsu. Hang ha Biala a ne a ka tshwara 'pene' pene eo, batho ba ne ba hatsela hobane ba ne ba tseba kotsi ya yona. Monna eo wa Botswana, o ile a bolaelwa bohlaswa jwalo a bolaelwa bohlabaphiyo.

Ke hona kopanong eo moo yena mobishopo Biala, a ileng a ba tsebisa hore mopresidente wa Bosothonia, Ispia Monnafeela, o tla kwetelwa. O ne a tla kwetelwa mohla ho ketekwang hoteleng ya Rondalia. O bile a tsebisa hore kwetelong eo, ho tla sebediswa sethethefatsi se robatsang, makoloi a lebelo le helikopotara. Tsena di paka hore mehla ke ya kajeno.

Ka ho le leng moatemirale Makhanda o ile a tsebisa Chikano hore tshapikepe ya Nyutlelere e nyametse. Ha ho tikatiko ya letho hore disebediswa tsena tse hlahellang tlhekelong, di tiisa taba ya hore diketsahalo paleng ena, ke tsa mehleng ena ya kajeno moo ho sebediswang dintho tsa thekenoloji.

Makhanda o roma Chikano ho ya fuputsa diketso tsa ho nyamela ha Thakadi. Pelaelo ke ya hore ho nyamela ha yona, ho amana le mokgatlo wa dinokwane o bitswang Bana ba Phiri. Chikano o ne a lokela ho qala ka ho batlana le ditho tsa kereke ya Ilizwe Mission hobane le yona kereke ena, e nka lefotha diketsong tsa bonokwane. Boholo ba diphuputso tsa hae di ne di tla ba Botswana. Zero a mo laela ho qala Namibia e le tsela ya boikgakanyo eo a tla kena Botswana ka yona.

O ile a tshwara sefofane ho ya Namibia. Teng a fihlela hoteleng eo a neng a tla kopana le sehlwela, se neng se tla mo fa tlhahisoleseding le disebediswa tseo a tla di sebedisa Botswana. Ke hona mona moo a kopaneng le sona sehlwela seo, Amanda Zamiya. Ba tlohile ka koloi ho ya Oshakati moo ho neng ho dula Amanda.

Moo Namibia o tlohile bakana di ya le moya. Mahlahana a Bana ba Phiri a ne a thuntse Amanda ka sehloho letsholong la ona, la ho batlana le yena Chikano. Le moo Namibia o tlohile ka sefofane ho Botswana.

Le teng o fihlile a sebedisa makoloi ho iteanya le moborikadiri Ramaqiti, ya neng a lokela ho mo thusa diphuputsong tsa hae. Ramaqiti o ile a buisana le Zero ka mohala ho lokisa ditaba tsa Chikano moo Botswana. Chikano o nnile a dula hoteleng le moo Botswana. Mehala, makoloi le dithunya ke disebediswa tse tloang boroko paleng ena. Disebediswa tsena tsohle di paka hore diketsahalo paleng ena, ke tsa mehleng ena ya jwale.

Tikoloho

Paleng ena ho bonahala diketsahalo di tla etsahalla sehlekehlekeng sa Deidro. Kgaolong ya pele se hlalose hantle hore se jwang. Feela puo ya mobishopo Biala kopanong ya hae le baruti, e totobatsa hore tikoloho ya diketsahalo e tla hle e name. Ho qhoma ha mabitso a dinaha tse kang Namibia, Botswana le Swatinia, Bosothonia ho bolela hore tikoloho e tla namela le dibakeng tseo. Le puisanong ya Makhanda le Chikano, ho ile ha hla ha totobala hore tikoloho ya diketsahalo, e tla namela le dinaheng tse ka Borwa ho Afrika. Puisanong eo, Zero o ile a tsebisa Chikano hore o tla qala letsholo la hae la diphuputso Namibia pele a fetela Botswana.

Mafatsheng ana diketsahalo di etsahalla metseng ya ditoropo le ya mahaeng jwalo ka Kweneng kwana Botswana.

Phethelo

Ha ho pelaelo ya letho hore nako le tikoloho di hlahisitse hantle paleng ena. Diketsahalo paleng ena di nyallana ka bokgabane le nako mmoho le yona tikoloho.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki.

[35]

KAPA

POTSO YA 6: SEHLEKEHLEKE SA DEIDRO – VT Masima

- 6.1 Le moborikadiri Ramaqiti. ✓ (1)
- 6.2 Botswana. ✓ (1)
- 6.3 Ke mopresidente Ispia Monnafeela. ✓ (1)
- 6.4 A le hoteleng ya Rondalia, ✓ ka taelo ya mobishopo Biala ✓ (2)
- 6.5 Motseng wa Kweneng. ✓ (1)
- 6.6 Moruti eo o ne a tla mo thusa ka tlhahisoleseding eo a ntseng a e batla e malebana le kereke eo/o ne a batla ho mmolella hore kgaitsemi ya hae Amanda, e bolauwe Namibia. ✓ (1)
- 6.7 Ketsahalong tseo ka bobedi ba tsona, o ile a hlaselwa ke Bana ba Phiri ba neng ba batla ho mmolaya. ✓✓ (2)
- 6.8 - Ba le babedi ba ikgantse ka boruti ho etsa diketso tsa bonokwane. ✓
- Ke ditho tsa mokgatlo wa dinokwane o bitwang Bana ba-Phiri. ✓ (2)
- 6.9 Ramaqiti ya neng a lokela ho mo thusa diphuputsong tsa hae, o ile a se mo amohele hantle mme a se ke a mo thusa ka letho. ✓ Se teng Ramaqiti o ile a mmatlala dikweta hore di mmolaye. ✓ Ramaqiti o ne a bile a behile batho ba disitseng metsamao ya hae. ✓ Mohla a neng a ilo batla moruti Sam Zamiya Kweneng, o ile a batla a bolawa ke bosister Ruth. Ya re ha fihla hoteleng eo a neng a dula ho yona, a fumana a se a emetswe ke dinokwane tse neng di romilwe ho mo fenetha.
Tse tharo feela (3)
- 6.10 O ne a se thahaselletse hobane a ne a bona e le setshwantsho sa phiri. Yena o ne a ntse a fuputsa a batlana le mokgatlo wa dinokwane wa Bana ba Phiri/O ne a makalletse ho bona setshwantsho sa phiri ofising ya Ramaqiti, ha yena a ntse a batlana le mokgatlo wa Bana ba Phiri/Setshwantsho seo e ne e le sa phiri, mme se ne se mo fa mohopolo wa hore Ramaqiti o amana le mokgatlo wa Bana ba Phiri. ✓✓ (2)
E le nngwe feela
- 6.11 O ne a thabetse hore Chikano a elellwe hore mokgatlo wa bona o moholo, ha se oo Chikano a ka o fedisang/o ne a thabetse ha Chikano a lemoha hore le batho ba maemo a hodimo ba teng mokgatlong wa bona. ✓✓ (2)
- 6.12 A/Chikano. ✓ hobane re bontshwa mahlakore a mabedi a hae. Lehlakore la matla le la bofokodi. ✓ (2)
- 6.13 6.13.1 Ke mafosi hobane ke twantshano e bonwang, e totobetseng pakeng tsa baphetwa, mokgatlo wa Bana ba Phiri le mebuso. ✓✓ (2)
- 6.13.2 Ke nnete hobane o ne a phela ka maqiti. E ne e le e moholo sesoleng sa naha ya habo empa hape e le moetapele wa mokgatlo wa dinokwane. ✓✓ (2)

- 6.14 Ya bohlale hobane ke mona o kgonne ho phelekanyetsa mmuso wa habo hore o se ke wa tseba hore ke moetapele wa dinokwane/hobane sebaka seo ba leng ho sona, se ahuwe ka bohlale hore se se tsejwe ke motho ntle le bona. √√ (2)
- 6.15 Mokgatlo wa Bana ba Phiri o ne o qhalwe ke mapolesa le masole a dinaha tsa Afrika e Borwa mme Ramaqiti a ipha dimenyane/ditho tsa mokgatlo wa Bana ba Phiri di ne di tshwarwe ha Ramaqiti yena a ne a iphe dimenyane. √√ (2)
- 6.16 Ke mohopolo feela hobane o a fetellets'a, ebile bohlale le boiphihlelo tseo a buang ka tsona, ha di so ka di lekangwa le ntho tsohle tse tsejwang ke batho. √√
- KAPA**
- Ke ntlha hobane ho ya ka maemo a hlahiswang paleng ena, ha ho banna le basadi ba bang le bohlale le boiphihlelo boo e kang ba boRamaqiti. (2)
- 6.17 E a dumellana hobane diketsahalo tsa yona ke tsa mehleng ya kajeno moo ho kwetelwa ha batho e leng ntho e setlwaeding mehleng ya kajeno. √√
- KAPA**
- Tjhe ha e dumellane hobane ha ho kamoo mehleng ena ya kajeno ketsahalo e jwalo e ka etsahalang dihlwela le ba tshireletso ya mmuso ba sa tsebe ka yona. (2)
- 6.18 E etsa hore ke mo utlwele bohloko/ke mo qenehele √ hobane o bolauwe ka sehlooho a ne a sa lebella. √√
- KAPA**
- Ke se mo utlwele bohloko/ke se mo qenehele √ hobane ka ha e ne e le sehlwela, o tsebile hore moputso wa bohlwela ke lefu √√. (3)

[35]**MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A:****35**

KAROLO YA B: TSHWANTSHISO/TERAMA**POTSO YA 7: SEFI – DJ NKUTHA****Tlhahiso/Selelekela**

Dibapadi ke batho ba hlahellang ka hara tshwantshiso. Ke bona bao mongodi a tshwantshisang ditaba tsa terama ka dipuo le diketso tsa bona. Ho ya ka seabo sa bona tshwantshisong, ba ka hlophiswa ho ya ka mefuta e fapaneng. Re ka ba le moetapele, mohanyetsi le mohlohlelletsi.

Mmele

Moetapele

Enwa ke sebakadi seo ditaba tsa tshwantshiso di thehilweng hodima hae. Moetapele o na le merero eo a batlang ho e ntshetsa pele. O na le ditabatabelo tseo a batlang ho di fihlella. Merero kapa ditabatabelo tsena tsa moetapele, di sitiswa ke mohanyetsi.

Khathatso Motaung ke moetapele tshwantshisong ena hobane ditaba tsa yona, di thehilwe hodima hae kapa hodima lelapa la hae. Lelapa la hae le fapana le la motswalle wa hae Raboditse ka nthonyana tse ngata. Lapeng la hae ho rena kgotso. O rera ditaba le mohatsae Mmatiiisetso. Ha a tshwane le motswalle wa hae ya dumelang hore mosadi o lokela ho phediswa ka leswai. Yena le Mofumahadi wa hae ba dumellane hore ha moradia bona Tiisetso a pasa materiki, ba tla mo isa yunibesithing. Katleho le tswelopele ya lapa lena, e bonwa ke bohle. Feela katleho ena ya lona, ke sehlabi se seholo ho motswalle wa hae Raboditse mmoho le ho ba lelapa la hae.

Mohanyetsi

Enwa ke molwantshi wa moetapele. O kgahlanong le merero yohle ya hae. Ka mehla sepheo sa hae ke ho diha moetapele. Raboditse ke mohanyetsi terameng ena. Katleho ya lapa la Motaung, e mo ferola dibete. Kgotso le tlhompheo eo Motaung a nang le tsona ho mohatsae, di hulanya moya wa hae majweng, di etsa hore a dule a pipitletswe sa motho ya ipolaisitseng torofeiye. Qeto e pelong ya hae, ke ho fedisa thabo le kgotso tse renang lapeng la Motaung. Ho atleha ha Tiisetso sehlopheng sa materiki, ho mo fuduha sepono le ho feta. Lonya, lefufa le bokgopo di kopotsa ka ho yena.

Seepamere sena, se loha mano a ho hlabisa Motaung ka lenaka fatshe. O fumana hore tsela di pedi feela tse ka mo thusang ho duka kgotso ya lapa lena la motswalle wa hae. Ka hoo, o konkolla Motaung hore a phedise mosadi wa hae jwalo ka yena. O mo eletsa hore mosadi o phediswa ka phafa. O bile o boela a mo eletsa hore ho isa ngwana ngwanana yunibesithing ke ho senya tjhelete. O tiisa dikeletso tsa hae ka ho hopotsa Motaung, banana ba phoqileng batswadi ba bona ha ba fihla yunibesithing. O bile o eletsa Motaung ka matla hore ha e tla ba ke monna wa sebele, o lokela ho nwa tedu tsa banna. Sepheo e le hore a hle a bontshe Mmatiiisetso hore yena ke monna, ha se moshanyana ya mamelang mosadi.

Mohlohlelletsi

Sena ke sebakadi se rotetsang mollo o pakeng tsa moetapele le mohanyetsi. Mosebetsi wa sona ke ho butswela mollo hore hlaha e tjhe. Ho na le hore mohlohlelletsi a thuse, o qabanya e le ka nnete. Enwa ke Mmankepe terameng ena.

Mmankepe ke mosadi ya lonya jwalo ka mohatsae Raboditse. Le yena kgotso le katleho tsa lelapa la ha Mmatisetso di mo kopanya hlooho. Mmankepe o dumellana le mohatsae hore lapa la Motaung le a ikgantsha empa ho se jwalo. O tlatsana le Raboditse hore ho isa ngwana ngwanana yunibesithing ke ho senya. O buiswa mantswe ana ke lonya le bokgopo tse pelong ya hae. O ne a utlwile bohloko ha wa hae moradi a feitse.

O qetelletse a rwala dieta a ya ho eletsa Mmatisetso hore ba se ise Tiisetso yunivesithing hobane o tla ba phoqa ha a fihla teng. O tswile ha Mmatisetso ka ntshwe di sa fohlwa, a qabane hampempe le Mmatisetso. Ho tloha moo, re mmona a thusa mohatsae ka dikeletso tse tla dihela Motaung tsietsing. O tiisa taba ya hore Motaung ha e tla ba ke monna wa sebele, o lokela ho phedisa Mmatisetso ka phafa. O rorisa monna wa hae ka hore yena, ha mamele masawana a mosadi.

Ha Raboditse a kgothalletsa Motaung ho nwa jwala, Mmankepe o ema ka maoto ho mo thusa hore a atlehe. Mohla Raboditse a neng a mo tsebisa hore o se a qetile ka Motaung, re utlwa Mmankepe a re, 'Ke tla o rata ho isa lefung moratuwa. Banna ba tshwanang le wena ruri ba a hlokwa'. Ka puo ena o kgothalletsa monna ho tswela pele ka morero ona wa ho diha motswalle wa hae. Ha re makale he ho bona ka le leng, a kgothalletsa Motaung ho robala le yena. Maikemisetso a hae ke ho thusa monnae ho thuha lapa la Motaung. Dipuo tsa hae ke tse behang Motaung tlasa kgatele e matla. O sebetsa ka matla ho etsa hore Motaung a ipone e se monna wa letho. Ha Motaung a hanana le taba eo, o mo qosa ka hore o ne a leka ho mmeta.

Ka le leng re utlwa a bua le mohatsae a re, 'Ke bua ka taba ya ho thuha lelapa la baikgohomosi bana ba iketsang bathohadi mona Tselakgopo'. Mohla Raboditse a seng a itshola ka tseo a di entseng, re utlwa a re, 'Bonnete le nna ke a itshola. Ke madi matsohong ka baka la mosadi, e leng Mmankepe'. Sena se tiisa hore tse ding tsa dintho tseo a di etsisitseng Motaung, e ne e le ka lebaka la ho hlohlelletswa ke Mmankepe.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki. **[35]**

KAPA

POTSO YA 8: SEFI – DJ Nkutha

- 8.1 Khathatso Motaung/Motaung.√ (1)
- 8.2 Lapeng ha Raboditse.√ (1)
- 8.3 Ke mohatsae/monna wa hae.√ (1)
- 8.4
- O ne a kgathatsehile ka hore monna wa hae o kae.√
  - Motaung o ne a se a sa dule ha hae.√
  - O ne a se a sa hlokomele lapa la hae hobane o ne a dula ha Mmatshela.√ (3)
- 8.5
- Ke basebetsi mmoho.√
  - Ke metswalle/ba ntshana se inong. (1)
- E le nngwe feela**

- 8.6
- Ba ha Raboditse ba sebedisa ditlhare ✓ anthe ba ha Motaung ke Bakreste ✓
  - Raboditse o letsoho ka lelapeng la hae athe Motaung o hlompha mohatsae ha a mo shape.
- E le nngwe feela** (2)
- 8.7 Motaung o ile a fihla a bolella Mmatshela hore o lelekuwe mosebetsing ebile a ntse a itshedisa ka hore o tla iphedisa ka tamene. ✓
Mmatshela a kgena mme a mo leleka ntle ho kutlwelobohloko. ✓ (2)
- 8.8 O ile a feila sehlopha sa leshome/materiki. ✓
O qetelletse a se a imme. ✓ (2)
- 8.9
- Motaung o ile a eellwa hore Mmatshela ha a mo rate hobane o ile a mo leleka lapeng la hae.
  - Motaung o ile a eellwa hore o ne a tjehehetswe leraba.
  - O ile a kopa tshwarelo ho mosadi wa hae.
- E le nngwe feela** (1)
- 8.10 E le mosadi ya lerato, ya tsotellang ebile ya hlokometseng lelapa la hae/Ya kgathallang monna wa hae/Ya nang le kutlwelobohloko/Ya nang le boikarabelo. ✓✓ (2)
- 8.11 Mafosi, hobane Raboditse ke yena ya kgothalleditseng Motaung ho ratana le Mmatshela. ✓✓ (2)
- 8.12 Ke ho ruta le ho eletsa hore batho ba se tsamaye ba nka dikeletso tse tla ba lahlehisa. ✓✓ (2)
- 8.13 Boipuiso/Puonosi/Monoloko. ✓ ho utullela babadi hore morero wa ho putlamisa Motaung fatshe o atlehile. ✓ (2)
- 8.14 E, Ke kgohlano ya ka hare hobane ho na le twantshano maikutlong a Raboditse. ✓✓ (2)
- 8.15 Le ketsahalo ya hore Raboditse le Mmankepe ba ne ba thusana ho thuba lelapa la Motaung. ✓✓
Le ketsahalo ya hore Mmatshela le Raboditse ba ne ba sebedisana/ba thusana ho senya lelapa la Motaung.
E le nngwe feela (2)
- 8.16
- Diphetho tsa hlahlobo ya materiki di shejwa dikoranteng. ✓✓
  - Ho nwelwa jwala ditameneng.
  - Ho sebediswa makoloi ho phetha mabaka.
  - Ho na le dikolo le yunibesithi.
- E le nngwe feela** (2)
- 8.17 Tjhe, hobane ha o ruta ngwanana o mo betlela bokamoso bo botle. ✓✓
KAPA
Ee, ka nako e nngwe bana ba banana ba nyalwa ha ba qeta sekolo. (2)

8.18 E, hobane ditlhare tseo Raboditse a di sebedisitseng ho Motaung di sebeditse ho thuba lelapa la hae/ho senya bophelo ba hae. √√ (2)

8.19 Ke mo tenehele √, hobane o bile le seabo se seholo ho ferekanyeng lelapa la Motaung. √√

KAPA

Ke mo qenehele, hobane mohlomong o ne a sa lebella hore bophelo ba Motaung bo ka senyeha ka tsela eo.

(3)
[35]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 35

KAROLO YA C: PALEKGUTSHWE

POTSO YA 9: MODIA – MK Mofihli le ba bang

Selelekela

Kgohlano ke thulano ya maikutlo e ka hlahang pakeng tsa motho le motho, motho le dintho kapa maemo a itseng, mme kgohlano ena ke ya ka ntle. Ho ka boela ha e ba le thulano pakeng tsa motho le maikutlo a hae. Ena yona ke ya ka hare hobane ha e bonwe, e maikutlong kapa menahanong ya motho.

Mmele

Palekgutshweng ena re fumana mefuta ena e mmedi ya kgohlano. Kgohlano e matla ke ya ka ntle. Diketsahalo di totobatsa kgohlano ena e le pakeng tsa Ralehlatsa, motsamaisi le Tatolo. Ho bonahala mona, lefufa le ho hloka tlhompfo ho baokamedi e le sona sesosa sa kgohlano.

Ho hloka tlhompfo ha Ralehlatsa le bomphato ba hae ho mookamedi wa bona, ho baka mathata a tsosang thulano e mpe.

BoRalehlatsa ha ba batle ho etsa mosebetsi wa bona. Ba dula thabeneng moo ba rerang motsamaisi eo wa bona. Ha Tatolo a kena dipakeng a leka ho ba hlokomedisa hore seo ba se etsang ha se a loka, ba mo qosa ka hore ke mpimpi ya mookamedi.

Ha boRalehlatsa ba fihla mosebetsing, ba hana ho ya kopanong e neng e bitsitswe ke motsamaisi. Ba qetella ka ho susumetsa basebetsimmoho le bona ho ba tshehetsa. Bao ba dumellana le bona mme ba bile ba kurutletsa motsamaisi le Tatolo ka majwe. Motsamaisi o ile a ba a qetella a ikwalletse ka kantorong moo a ileng a thuswa ke mapolesa. Athe Tatolo yena o hlile a ipalehela, a tswa jareteng ya mosebetsi.

Mapolesa a ile a mo pholosa tlhaselong eo, a ba a mo isa lapeng la hae. Kwana mosebetsing, boRalehlatsa ba ile ba etsa kopano. Kopanong eo ba dumellana hore ha ba sa batla motsamaisi eo. Ba etsa dipolakate tse ngotsweng, tse totobatsang maikutlo ao a bona hantle. Ha fela ha e ba jwalo ka ha ba ne ba batla mme motsamaisi a itokolla mosebetsing.

Ka mora katleho eo ya boRalehlatsa ya ho tlhedisa motsamaisi mosebetsi, re ne re hopola hore kgohlano e tla rarollwa. Feela ha ho a ka ha ba jwalo hobane thulano e tswela pele. Ha motsamaisi a se dihitse, Ralehlatsa o ile a qala ho itaola. O ne a se a tla mosebetsing a nwele. Sena se ile sa mo thulanya le ba baholo mme o ile a qetella a lelekilwe mosebetsing.

Ha a se a lelekilwe bophelo ba hae bo ile ba fetoha, a ba a lokela ho ya dula mokhukung. Ka yona nako ena ho boela ho tsoha kgohlano. Sesosa sa yona e bile lefu la ngwana, ya neng a atisa ho thusa Ralehlatsa ka ho mo hlwekisetse moo ha hae. Setopo sa ngwana eo, se fumanwe ka hara lekase la diaparero hona ha Ralehlatsa. Lefu la ngwana eo le ile la tsosa moferefere o moholo ka hara motse.

Batswadi ba mofu mmoho le setjhaba, ba hlahafala ba batla ho tshwara Ralehlatsa ka matsoho.

Le hona lekgetlong lena, mapolesa a ile a fihla a etsa seo a ileng a se etsa ho motsamaisi. A ile a tshireletsa Ralehlatsa a mo kenya veneng a ya ka yena.

Ntle ho kgohlano ya ka ntle ho boetse ho hlahella ya ka hare. Yona ha e matla jwalo ka ya ka ntle. E hlahella moo maikutlo a motsamaisi a neng a lwantshana nakong eo a neng a bitsitse kopano ya hoseng. Basebetsi ba ne ba entse qeto ya ho se tle kopanong eo. Ke hona moo re utlwang motsamaisi a re, 'Pelo e nngwe e re ke tlohele ho tshwara kopano, empa e nngwe yona e re ke tsewele pele ka yona'. Puo ena ya hae e totobatsa ntwaka kapa thulano e maikutlong a hae.

Phethelo

Diketsahalo palekgutshweng ena di totobatsa kgohlano hantle. Ho a hlaka hore thulano e matla ke e pakeng tsa baphetwa mme e bakwa ke mona kapa lona lefufa le etsang hore basebetsi ba se hlomphe baokamedi ba bona.

ELA HLOKO: Sena ke tataiso feela. Motshwayi a bale karabo ya mohlahlobuwa ka hloko mme a abe matshwao ho ya ka ruburiki. **[35]**

POTSO YA 10: MODIA – MK Mofihli le ba bang

- 10.1 Ke Letsema. √ Ke monna wa hae/ke mohatsae√ (2)
- 10.2 Kutlwanong.√ (1)
- 10.3 O ne a tlo batlisisa hore ke hobaneng ha monnamoholo a sa tle kerekeng.√ (1)
- 10.4 Ba bina difela tseo e seng tsa Tjhatjhe kerekeng. √ (1)
- 10.5 Ho ne ho tjhesa, ho le lerole.√√ (2)
- 10.6 Kereke mehleng ya pele e ne e hlompheha ha mehleng ya kajeno e se e sa hlomphehe. √√/Kerekeng ya pele ho ne ho sa tlatswe lerata, ha ho ya jwale re le fumana. (2)
- 10.7 Bobedi di kgethehile√ ebile di a halalela.√ (2)
- 10.8 Bana ba tla tella batswadi. √ ba bolae setjhaba ka AK47. √ ba bolae setjhaba ka ho se rekisetsa dithethefatsi. √ (3)
- 10.9 10.9.1 Ke nnete, hobane Mobishopo o ne a tsamaisa tshebeletso ka mokgwa o tshwanetseng. √√ (2)
- 10.9.2 Ke mafosi, hobane ka nako eo a fihlang ka yona o itse hoja Mmaneo a le siyo o ne a tlo mo tebela.√√ (2)
- 10.10 Monnamoholo Letsema o bitsa bomme bommadithatsana ebile o re ke bona sesosa sa diqabang le diqhwebeshano. √√ (2)
- 10.11 Puonnosi/boipuiso/monoloko.√ Mongodi o hlahisetsa babadi hore monnamoholo o tla fumana moeti e leng Mojalefa eo e ka nnang ya ba ha a mo thabela.√ (2)

- 10.12 Mojalefa. Hobane diketsahalo palekgutshweng ena di itshetlehile hodima hae.√√ (2)
- 10.13 Palekgutshweng ho buuwa ka se etsahalang ditebelong, sa ho re motho a pake mofu a sa mo tsebe le ho mo tseba. √√
Ditlwaelo tse seng di etswa kajeno ka kerekeng di ne di le siyo mehleng ya pele jwalo ka ba bang ba ntse ba kgotsa ba re 'yes' ha ho ntse ho rerwa.
E le nngwe feela (2)
- 10.14 Pakeng tsa tihadimo e reng kereke ha e a tshwanela ho fetoha √
anthe e nngwe yona e re kereke e lokela ho fetoha e le ho kgema le mehla ya kajeno. √ (2)
- 10.15 Kereke jwalo ka ntlo ya thapelo, e tshwanetse ho hlomptjhwa mme e tsamaiswe ka ho nepahala. √√ (2)
- 10.16 Di a dumellana hobane sehlooho ke potso e botsang hore na ho nepahetse mme tabakgolo ya pale ke e reng na ho nepahetse hore kereke e tsamaiswe kamoo e tsamaiswang kateng kajeno. √√ (2)
- 10.17 Ke halefe/ke swabe√ hobane kereke le ba leloko ba tshwanetse ho ba le taolo mohla tebelo. √√

KAPA

Ke amohele, matsatsing ana ha ho bonolo ho laola batho ba nweleng tebelong.

(3)
[35]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C:

35

KAROLO YA D: DITHOTHOKISO

POTSO YA 11

- 11.1 Kgaeyane ✓ (1)
- 11.2 Tlhakantsutsu/Mofutswela ✓ (1)
- 11.3 Ditlhong tsa hae di nkuwe ke kolobe/hobane o amohuwe ditlhong ke kolobe. ✓ (1)
- 11.4 Hlotse ✓
Padile ✓ (2)
- 11.5 Seo a se buang ha se utlwahale le pina le yona ha e mamelehe hore e reng.
✓✓
Ho elwe hloko dikarabo tsa baithuti. (2)
- 11.6 Phetapheto e tshekalletseng/epanalepsese/neeletsano/lehokela/hlaahlela. ✓✓
E le nngwe feela. (2)
- 11.7 B/Karaburetso ya kutlo. ✓ (1)
- 11.8 Kgaeyane o moo ho nowang jwala/Kgaeyane o tameneng/o ha mosadi ya rekisang jwala. ✓✓ (2)
- 11.9 Tokodiso ✓ (1½)
- 11.10 Sethothokisi se bontsha ka moo motho a se nang boikarabelo ka teng ka baka la jwala. ✓✓ (2)
- 11.11 Ho tlamahanya mola wa pele le wa bobedi. ✓✓ (2)
[17½]

KAPA

POTSO YA 12

- 12.1 tseleng ✓ (1)
- 12.2 O ne a hopotse habo/lapeng/habo Kanana/mofuthu wa habo. ✓ (1)
- 12.3 mapolasing ✓ (1)
- 12.4 mmae/ntatae ✓
E le nngwe feela. (1)
- 12.5 O ne a ikemiseditse ho kopa tshwarelo. ✓ (1)
- 12.6 O tsamaile dikgwedi tse supa a sotleha ✓ diaparo di se di bile di tabohile. ✓ (2)

- 12.7 Pheteletso./Ho feteletswa ho theoha ha dikgapha marameng a ngwana lehlaswa kapa tsela eo a neng a lla ka yona. √ (2)
- 12.8 D./Ke neeletsano/neheletsano/tshekalletseng/lehokela/hlaahlela. √ (1)
- 12.9 O ja dijo tsa dikolobe/o ja le ho feta dikolobe. √√ (2)
- 12.10 Phoqo kapa tomatso. √ (1½)
- 12.11 Sethothokisi se re eelliswa ka bana ba phelang ka thata ka baka la ho se mamele batswadi hore ba qetella ba sotleha/mopotso wa bana ba sa mameleng ke tshotleho. √√ (2)
- 12.12 Sepheo ke ho bontsha makalo. √√
Sethothokisi se makalletse ho bona modisa a tsamaya a siya mohlape/a tsamaya tlhela mosebetsi. (2)
[17½]

KAPA

POTSO YA 13

- 13.1 Ke diketso tsa lefatshe. √ (1)
- 13.2 Serurubele √ le leruarua. √ (2)
- 13.3 Sello sa motho. √ (1)
- 13.4 Kgotso. √ (1)
- 13.5 - Diketso tsa lefatshe di a tshosa. √
- Di a swabisa ebile di halefisa Mmopi. √ (2)
- 13.6 D/Mothofatso. √ (1)
- 13.7 Ke ho hatella mohopolo o reng lefatshe le hloka qenehelo. √√ (2)
- 13.8 Karaburetso ya kutlo. √√ (2)
- 13.9 Ke ya thuto/keletsi. √ (1½)
- 13.10 Ke ho lemosa batho/babadi hore bophelo bo bobbe ba boithatelo, bo halefisa Mmopi mme qetellong batho ba tla ikarabella ho Yena. √√ (2)
- 13.11 Ke ho fana ka kगतello/matlafatso lentsweng leo 'Fatsheng'. √√ (2)
[17½]

KAPA

POTSO YA 14

- 14.1 Makgwakgweng/Metjhatjhane. ✓ (1)
- 14.2 Mmadiberwane o ne a ba jesa phehla/a ba jesa fiatana/a ba sebeditse ka bheka mina ndedwa. ✓
E le nngwe feela (1)
- 14.3 Ke Ratjotjose. ✓ (1)
- 14.4 Jwala/sekala ✓ le diphate. ✓ (2)
- 14.5 - O ne a tumme mme a tsejwa hohle ke bohle ✓
- Bohale le sebete sa Mmadiberwane di ne di tsejwa ✓ (2)
- 14.6 B/Kgonyetso. ✓ (1)
- 14.7 Ke ho tlamahanya mela/ho hatella semelo sa mosadi eo sethothokisi se buwang ka yena. ✓ ✓ (2)
- 14.8 Ya pono. ✓ ✓ (2)
- 14.9 Tokodiso/tomatso/phoqo. ✓¹/₂ (1½)
- 14.10 Sethothokisi se hlokomedisa babadi hore sesafeleng se a hlola/motho ya bohale kapa ya sa kgoneng ho phedisana le ba bang ka kgotso, o tla tjhabelwa ke letsatsi le bohloko le tla mo fetola. ✓ ✓ (2)
- 14.11 Ke ho fana ka kгатello lentsweng le tlisitsweng pele molathothokisong/ke ho fana ka kгатello ho seo ho buuwanng ka sona. ✓ ✓ (2)

[17½]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA D: 35
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70